

Zalán Tibor

A Szomorú Aranykor után

Költészet, kultúra, válság

A magyarországi rendszerváltozás hajnalán, a szabadság és demokrácia lát-szatának eufóriájában fürdőzők, az új hon- és pozíciófoglalók ünnepi idejébe írtam bele egy esszét, melynek Szomorú Aranykor volt a címe. Ebben nem kevesebbet állítottam, mint hogy a Kádár-rezsim, azaz a poszt-sztálinista éra utolsó tíz éve a magyar kultúra aranykora volt. Az esszé felhördülést váltott ki, nem értették meg, mert nem is akarták megérteni, mit akarok mondani, és az-zal vádoltak meg, hogy visszasírom a szocializmus meglehetősen sok energiát fölöslegesen elszívó, gyakran sorsokat megnyomorító korszakát.

Holott én csak azt állítottam, természetesen kellően argumentálva, hogy a rendszer *már* túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy beleszóljon a kultúra, ezen belül az irodalmi értékrendek alakulásába, tematizáltságába, ahhoz viszont *még* elég erős, hogy anyagi bázisát adja a kultúrának, ezen belül az irodalmi mozgásoknak. Még tovább pontosítva ezt, a művészeti-irodalmi rangsorok, prioritások alakulása gyakorlatilag már nem volt pártfüggő, azaz nem a rendszert támogató, azt ajnározó művészek kerültek a rangsorok élére, így az állami díjazások köre is kiszélesedett azokkal, akik ugyan nem támogatták a rendszert, de nem is fordultak nyíltan ellene. Az államilag támogatott folyóiratokban gyakorlatilag megvalósult az államot nyíltan kritizáló szólásszabadság, az írók-költők metaforizálva ugyan, de bátran bírálhatták a rendszert, idézőjelbe teheték a nagy Szovjetuniót, sőt, már az ötvenhatos forradalom is lehetett téma, nem ellenforradalmi megbélyegzéssel. Az emigráció és a kisebbségi karéj írói szabadon publikálhattak a lapokban, művészei kiállíthattak a legrangosabb helyeken, zenélhettek, jelen lehettek, részeseivé váltak az egyetemes magyar irodalmi kánonnak.

Történt mindez állami finanszírozással, látszólagos, de a valóságban már nem működő állami ellenőrzés mellett.

A Szomorú Aranykort felváltotta a Boldog Demokrácia Újkora. Pártok alakultak az egypártrendszer helyén, civil szervezetek hallatták, alkalomadtán emelték fel a szavukat, a sajtóban olyan dolgokról írtak, amik addig elképzelhetetlenek voltak, olyan stílusban, szavakkal, amelyeket negyvenöt óta a magyar újságírás nem ismert, vagy ha ismert is valaha, már elfelejtett. Szabad választásokon mérköztek egymással a frissen alakult pártok, új parlament jött létre, úgy tűnt fel, minden út Kánaánba vezet. Hogy mentek és mennek most sorra csődbe a szabadságukat és minden önrendelkezési jogukat megszerzett új társadalmak Kelet-Közép-Európában, hogy próbálnak megkapaszkodni a gazdag Nyugat szegény rokonaként a megmaradásban, hogy derül ki a szabadság némely lovagjairól, hogy korruptabbak és többet lopnak és harácsolnak még elődeiknél is, hogy rendeződnek vissza a politikai hatalmi szférák, hogy válik illúzióvesztetté, demoralizálttá és leamortizálódottá a lakosság, a nép, ahogy

szokás mondani, a változások egykori motorja és véghezvivője, most ne firtassuk, nem a mi asztalunk, itt és most semmiképpen.

Vizsgáljuk meg helyette, mi történt az irodalomban, legalábbis nagy vonalakban vázoljuk fel, mit láttunk, hogy legalább valamennyire megérthessük, amit ma látunk.

Az irodalomban is lezajlott az új hatalomelosztás.

Ezt a folyamatot egy nagy csalódás, illúzióelvesztés előzte meg. Történt, hogy az előző hatalom alatt a legtöbben igyekeztek kettős írószerepben feltüntetni magukat. Egyrészt annak a szerepében, akinek habitusában, de főleg a tevékenységében működött egyféle kontroll, tehát piszkálta ugyan a fennálló hatalmat, de tudta, hol a határ, mert a fejébe ültetett kis cenzor felemelt ujjal jelezte számára, hol nem szabad átlépnie a tűréshatárt. Így lehet állandóan jelen a sajtóban és a médiában. Másrészt, fontosnak tartotta legyártani kifelé azt a legendát, hogy vannak művei, amelyek az asztalfiókban vannak – hívták is ezt „asztalfióknak dolgozásnak” –, ezek a művek kemények és kegyetlenül társadalomellenesek, állítódott róluk, de, természetesen, nem jelenhetnének meg, ha alkotójuk a nagy nyilvánosság elé akarna velük lépni, nem kis bátorságot felmutatva ezzel. Mi pedig a költőtől tudjuk, a macska egyszerre nem fog bent is, kint is egeret.

Általános meglepetésre, a rendszerváltozás után gyakorlatilag egyetlen olyan mű sem került elő az állítólagos fiókokból, amely a posztkommunista érában nem jelenhetett vagy jelenhetett volna meg, és ez természetesen a Szomorú Aranykor – ráadásul még csak nem is a hatalomé – trükkje volt. Ahol minden bírálat gyakorlatilag megjelenhetett, és még fizetett is érte, aki tollvégre volt tűzve – mit kezdhetett egy író az ellenállás mítosza nélkül!

Az irodalom nekilátott a régi intézményrendszer szétfűzésének.

Elsőként jeleskedtek ebben azok az addig publikáláshoz nem nagyon jutó írók-költők, akik természetesen nem tehetségük mértékének vagy mérhetetlenségének tudták be háttérbe szorulásukat, hanem politikai okokkal kezdték el magyarázni azt. Hirtelen minden második középtehetségű, vagy éppen tehetségtelen író politikai üldözöttté vált, és természetesen, ami a legkézenfekvőbb volt, ötvenhatos szerepet adott magának, ami akkor nem volt, s talán azóta sem az, ellenőrizhető. Kicsit emlékeztetett a helyzet arra az időszakra, amikor, a kommunisták hatalomra jutása után, a negyvenes évek legvégén, egyszerre annyi partizán bukkant fel az országban, hogy ha létezésük valóságos lett volna, akkor Magyarország német megszállása bizonyára vagy nem következik be, vagy egy-két napig se tart. A józanabbak természetesen megvonták a párhuzamot: ha annyi író lett volna ötvenhatos felkelő, szabadságharcos, ahány magáról azt állította, nem az oroszokat, de a kínaiakat is kiverjük az országból.

A támadások érdekes módon nem a hajdani pártírókra, hatalomkiszolgálókra irányultak, hanem az előző idő szerkesztőire. Egyre gyakrabban bukkant fel az a vád, hogy azok mind kommunisták, a rendszer gátlástalan kiszolgálói, az irodalom hóhérai voltak. Mármint a lapszerkesztők.

Engedtessek meg nekem egy rövid, személyes kitérő. Csaknem egy évtizeddel a rendszerváltozás kezdete előtt, tehát a Szomorú Aranykor idején, meglehetősen fiatalon, a Kortárs című folyóirathoz kerültem szerkesztőnek, amelyik akkor az ország vezető lapja volt. Érdekes módon történt. Mivel hi-

vatalosan nem tartoztam sem a demokratikus, sem a népies ellenzékhez, de magánellenzékiként, aki pártkönyvét nem hordhatta a szíve fölött, mert nem volt neki soha, akinek kellő szórakozást nyújtottak a munka nélkül eltöltött évek – mert sehol nem kaptam értelmiségi, vagy legalább végzettségemnek megfelelő munkát –, akit meg akartak félemlíteni a megfigyelők és megfigyelések, csak úgy kerülhettem központi irodalmi folyóirathoz, hogy annak egyik vezető munkatársa, jelentős és tekintélyes drámaíró, Páskándi Gézának hívják, felelősséget vállalt azért, hogy én a szerkesztőség munkatársaként nem fogok robbantani, szamizdatokat gyártani és terjeszteni. Ha igen, repül ő is, velem együtt. Ennyit egynémely szerkesztő sztálinista múltjáról...

Nos, amikor a föntebb említett hajsza megindult, elundorodtam az egésztől, szerkesztői munkámat feladtam, és mindenki meglepetésére kivonultam az irodalomból – épp akkor, abban az időben, amikor éppenséggel befelé törekedett mindenki, mert nyíltni látszottak az új terek, körvonalazódnak az új lehetőségek.

Mi következik abból, hogyha megbomlik egy irodalmi értékrend? Hogy a kialakuló káosz egyfajta új formával próbálja lefedni a lényegét. Nyilván az következik, hogy a lehangosabbak, a legagresszívebbek kerülnek az események centrumába, hogy az értékek idézőjelesek lesznek, noha ezek az idézőjelek majd csak később kerülnek melléjük. Az irányítást olyanok ragadják magukhoz átmenetileg, vagy akár hosszabb időintervallumokra is, akiknek nem is leplezetten az az érdekük, hogy azok az általuk föltaalált és felszínre dobott kreatúrák szerkeszenek, adjanak ki könyveket, ítéljenek élet és halál fölött ezentúl, akik hozzájuk hasonlóak, az ő színvonalukon gondolkodó, esetleg megszólaló személyiségek.

Kézenfekvő, hogy a kritika még rendet vághatna a hangoskodók között, abban az esetben, ha lenne kritika. De a kritika, érdekes módon, egy idő után mintha elhallgatna, visszahúzódna a csigaházába, megszűnne a mérleg nyelve lenni, adott esetben a folyamatok irányításában szakmai iránymutatást adni. Hogy miért, annak sokféle magyarázata lehet. Az egyik legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a különféle irányultságú új fórumok általuk irányított ítéleteket vártak el tőle, és egy magára valamit is adó gondolkodó erre nem mutathat hajlandóságot. A másik ok, amire még visszatérek, az irodalomba is beköszönő pénzhiány. Már semmivé foszlott az állami mecénatúra biztos gondoskodása a lapok előállítására, a szerzők kifizetésére, a szekunder irodalom, így a kritika honorálására. Az addig aktív ítéletek felmérték, mit jelent egy recenzálásra kiadott könyv elolvasása, átgondolása, a szöveg megírása – mármint hogy anyagilag mit jelent. Egyértelműen a csődöt jelenti, ha a befektetést és a hozamot viszonyítjuk egymáshoz. Az meg egyenesen a komikum határára sodorja az egész ügyet, hogy mára már a kritikája tárgyát képező könyvet is a kritikusnak magának kell megvennie, és ismerve a mai könyvárakat, nem is kell ahhoz reprezentatív kiadványnak lenni, hogy adott esetben a vásárlás meghaladja a recenzens anyagi lehetőségeit, illetve elvigye a könyvről alkotott véleményért kapott apanázs nagyobbik részét. Nyilván nem várható el senkitől, hogy lelkesedése és becsületes szándéka okán váljék leszegényedett értelmiségivé – a kritika tehát némely tehetősebbek magánpassziójává vált.

Amúgy, az értelmiség elszegényedése mára tapintható valósággá lesz, vas-tagon beleértve az irodalmárokat is...

Ez az állapot, mármint, az iránytű eltörése, vagy egyszerűbben, az iránytű tűjének kikötése, azt okozta, hogy teljes értékrelativizmus jellemezte egy idő után az irodalmat. A csődöt fokozta, hogy egy félreértelmezett – vagy talán az igazi – irodalmi demokráciában boldog-boldogtalan megjelentetheti a műveit könyv formában, az irodalmi áruengetegben, dzsungelben már nemcsak az olvasó képtelen eligazodni, hanem a kritikus is tanácstalan nézne körül, mármint, ha lenne kinek körülnéznie.

Hogy áll ma ez a helyzet? A változások érdekesek, de a szájíz, ha lehet, még keserűbb. A kritika ismét éled, ám sajátos preferenciák mentén, különös szimbiózisban életre híva. Amíg annak idején, az átkosban – ahogy nevezzük ma már a Kádár-érát – irányzatos irodalmat akartunk kiharcolni az avantgárdtól a neoromantikáig, vajmi kevés eredménnyel, mostanra kialakult a „pártirányzatos irodalom”. A kategória nem hivatalos, én használom, és adott esetben akár a tévedés jogát is megengedem magamnak. A különféle orgánumok ugyanis, előre nem látott módon, burkoltan pártpolitikai, legalábbis ideológiai szempontok szerint rendezkedtek be, válogatják meg, fogadják magukhoz szerzőiket és utasítják el a másik fél esetleg a sajátjaiknál sokkal jobb erőit. Természetesen a másik fél sem rest, mármint amikor válogatni kell a visszavágás módszereiben és eszközeiben. Kialakul tehát egy olyan új ellenállás az irodalomban, amely csöppet sem emlékeztet a régi ellenállásra, és az ellenállás szó is meglehetősen pontatlan a jelensége lefedésére.

A Szomorú Aranykor idején két meghatározó pólus volt, amelyek egymásnak feszültek. Egy a magát szocialistának definiáló rendszer, az ő híveivel, akik egy része kimondottan pártíró, így kegyenc és hatalmi tényező volt, a másik része pedig egyszerűen csak szimpatizált a fennálló rezsimmel, illetve a rendszerrel szemben álló, magát nyíltan szembenállónak definiáló, avagy magatartásával szembenállást képviselő és megvalósító tábor. A frontok nyíltak voltak, pontosan lehetett tudni, ki kinek az ellenfele, adott esetben ellensége, és mindkét táborban egység volt, amit természetesen a hatalom megtartásának, illetve a hatalom elmozdításának tétje határozott meg.

A mai formáció ezeknek a frontoknak a teljes összegabalyodását, összekuszálódását realizálja. Felbomlott azoknak a közössége, akik a hatalmat közösen támadták, illetve akik az irodalmi mozgásokat, elmozdulásokat együtt akarták végig- és kiharcolni maguknak és társaiknak, és mára különféle ideológiai érdekek mentén rendeződtek el az addigi „harcostársak”, nem ritkán egymással teljesen szemben állva, gyakran a régi rezsim kiszolgálóival, illetve utódszervezeteivel szoros szövetséget kötve. Az egy ellenség helyett sok más ellenség képződött, akik elsősorban azok közül kerültek ki, akikkel hajdan még együtt vállalták a létező egzisztenciális és művészi-egzisztenciális szakítópróbákat, reális veszélyeket. S mivel az ideológiai elkülönüléshez esztétikai érvek és elkülönülések is kapcsolódhattak, megkezdődött a kiszorítási. (Addig, amíg a Szomorú Aranykorban a különféle irányzatok és a központi direktívától eltérő nézetek egy konszenzuson belül élvezték az irodalom valamennyi képviselőjének szimpátiáját és támogatását, most az esztétikai másságok is a kizárások és támadások eszközeivé, célpontjaivá válhattak. Ebbe a csatának nem nevezett csatába ismét bekapcsolódott a kritika, mely immár sajátos szempontok szerint rendezte sorait. Az egyes táborok kriti-

kusai csakis a saját táboron belüli alkotókat méltatják rajongó figyelemükre, a velük szemben állókhoz tartozókat azonban a legélesebben és legszélsőségesebben próbálják ellehetetleníteni – míg azt, aki nem tartozik egyik táborhoz sem, egyszerűen elhallgatják, ami azzal egyenértékű, hogy őt minden oldalról lövik. (Az elhallgatás mint kritikai gyakorlat talán a legkegyetlenebb retorzió egy alkotóval szemben.) Ez az apologetikussá alacsonyodott kritika panegirikusz-áradatával jelentősen torzítja el maga felé a megtermelt értékek rendjét minden oldalon és táboron belül, messze nincs már konszenzus abban, hogy az értékeket létrehozó művészek milyen szinten alkotnak, nincs egységes szempont vagy közös mérce, nincs belső értékrend, ami még megvolt a Szomorú Aranykorban, amikor az írók maguk között állapították meg, milyen erőt képvisel önmaguk és társaik művészete, és ezt közvetítették is a hatalom felé, amely nem tudta közéjük ékelni az embereit. Ma az egyik tábor értékrendjébe még csak véletlenül sem fér bele a másik gyülekezet legjobbjai sem, az egy irodalmat felváltja a sok kis irodalom, sok mérges kis hercegség, mint a XVIII. századi Németországban. Azzal a jelentős különbséggel, hogy ezek a kis hercegségek állandó harcban állnak egymással, állandó hatalmi és anyagi előnyöket próbálva meg kicsikarni a maguk számára. Honnan is? Nyilván a központi büdzséből, mert az állam azért létezik, anyagi erők azért vannak, csak azokat ki kell dalolni a zsebéből.

Az egymás mellett élés ellehetetlenülni látszik, egyelőre az egymás ellen élés gyakorlata az erősebb.

Az esztétikai-ideológiai különbségtételeken kívül másik nagyon fontos szempont is elkülöníti ezeket az írói bandériumokat: a már említett pénz, és annak az elosztásában való aktív és hasznos részvétel. Az eddig állami mecenatúra pályázati rendszerekbe csomósodott szét, ahol a kuratóriumokban ott ülnek az állam és az egyes oldalak képviselői, adott mennyiségben és pillanatnyi arányban. A megszerezhető pénzeket nyilván a saját favoritjaiknak akarják eljuttatni, így a kompromisszumok az ellenséges táborral abban nyilvánulnak meg, hogy milyen engedményre milyen engedményért cserébe hajlandóak. Te megszavazod az én emberemnek, én adok a te emberednek, én adok a te kiadónak, te megszavazol az én kiadómnak. Kicsit emlékeztet ez a parlamenti gyakorlatra, ahol csak akkor lánghatnak fel a képviselők között a harcok, ha azokat a választók láthatják a tévék képernyőin vagy hallgathatják a rádióban. Amúgy, „parlamenti civilben” békés mutyizás és csendes alkudozás folyik, mióta a hatalom demokratikus gyűrűje új és új kezekre vándorol – jószerevével oda-vissza, oda-vissza, különös vetésforgókat alakítva ki.

Az irodalmi megoszlast erősíti az is, hogy az addigi egy írószövetség háromra szakadt, és e között a három között nincs átjárás, csak átkiabálás. Az érthető, hogy egyik magát a nemzeti értékek lekötöztettségként definiálja, a másik a liberális értékek hordozójaként, a harmadik mérsékelt erőként, közép-radikális szervezetként, a kérdésem csak az, hogy miért nem fér bele – ha már kell írószövetségnek lennie, mert ebben egyáltalán nem vagyok biztos, hogy érdekvédelmi szervezeten kívül kell-e szövetség még mindig –, szóval, miért nem fér bele egy nagy toleráns szervezetbe ez a háromféle törekvés? Talán mert a háromféle pénzlenyúlásnak, érdekérvényesítésnek nagyobb az esélye az agynél? Ezt aligha hiszem.

Természetesen megint azok szívnak, pestiesen szólva, akik nem tartoznak egyetlen párthoz sem, akik írói szabadgondolkodóként valamifajta igazság körül szeretnék elrendezni a műüket. Ők ugyanis ezeken a pénzelosztó fórumokon senkinek az érdekkörében nem jelennek meg, így legtöbbször nem is kapnak könyveikre, projektjeikre egyetlen huncut petákot sem. Mehetnek az igazságukkal a sóhivatalba. Gyakran kérdik meg tőlem, ha van ez az igazság, ami körül a körön kívüliek botozgatnak, és nem annyira relatív ennek az igazságnak a léte, mint amilyennek látszik, középen van-e, mert ha igen, akkor a középen álló embereknek van mindig igazuk. Sokáig én is azt hittem, hogy ha középen áll az ember, akkor az igazság pontját találta el, és onnan élesebben, tisztábban lát. Mára azonban egyértelművé vált számomra, hogy az igazság csak a legritkább esetekben találja meg az ideálisnak vélt közepet. Az igazság mozgó entitás, hol itt, hol ott jelenik meg, párt- és ideológiafüggetlenül, és például nekem mint szabadon gondolkozó értelmiséginek, az a kötelességem, hogy mindig ott foglaljak el állást magamnak, ahol az igazságot felbukkanni vélem. Függetlenül attól, hogy kinek a térfelén jelenik meg, hogy egy adott vitában, látszólag, kinek az álláspontja mellett foglalok állást. Ez persze a hinpapolitikusság gyanújába vonhatja bele a keresőt, de ez akkor lenne igaz, ha az állandó mozgás valamilyen megfogható érdek miatt történnék, nem pedig morális kényszerből.

A rendszerváltás igazi nagy vesztese az irodalomban, azért valljuk be, a költészet. Amíg a próza nyomban előretört és várakozásokban, megítélésekben viszonylag rangos helyre vergődte fel magát, amíg a dráma megújulását éli, lévén konfliktushelyzetre épülő műnem, és a mai Magyarországot talán már csak a konfliktusok rettenetes halmaza tartja fent, a líra mint olyan elbizonytalanodott, holott a Szomorú Aranykor vezető műneme, legfontosabb és legelismertebb megszólalási formája volt, meglehetősen nagy olvasótáborát és meglehetősen erős olvasói elvárásokat tudva maga körül. Ennek oka abban rejlik, hogy a költészetnek volt egy ki nem mondott megállapodása az olvasójával. Az irodalom köztudottan többet engedett, engedhetett meg magának a megszólalás erősségében, mint a többi megszólalási forma, festészet, szobrászat, film, zene. Ezen belül különösen a költészet. Miért éppen a költészet? Az epika történetben ragadja meg önmaga lényegét, így könnyen és egyszerűen dekódolható, amit mond, amit üzeni szándékozik. A dráma, középpontjába állított konfliktusával, létező vagy virtuális idejében mozgó szereplőivel, szintén azonnal elárulja magát, ha olyasfajta tartalmak, kimondások közzétételére vállalkozik, amelyek a rendszer alapjait támadják, netán feszegetik.

A líra azonban rendelkezik egy olyan eszközzel, amely támadhatatlanná tesz, teheti a versben foglaltakat, ez pedig a metafora. Nem véletlen, hogy a Szomorú Aranykor költészetét a már-már túl erős metaforikusság jellemzi. A metaforának ugye, köztudott, van egy hasonlító és hasonlított fele, és a hasonlító léte biztosítja azt, hogy a hasonlított ne jelenjék meg a maga meztelen valóságában. Valamit kimondok, amire ráérteni akár többfélét is lehet. A jel megjelenik, a jelölt megsokszorozódhat. Mit értek ezen? Egy tank, vagy akár egy virág letiprása motívumának belekerülése a versbe egyértelműen utal az erőszakra, de az olvasói kódolásban már az orosz jelenlétre, az ötvenhatos forradalom eltiprására. A kard bekerülése a versbe a harc, a szabadság, a

szabadságharc szimbóluma is lehet, de egyfajta dekódolással a kommunista elnyomás elleni érzelmek szinten tartásának a gesztusává tehető. Sorolhatnánk. Az olvasó mindig várta az „üzenetet”, a megerősítést, hogy írástudói nem hagyták cserben, hogy a „néma ellenállás” azért folyik, versben verbalizáltan. Az összekacsintás megtörtént, illetve mindenki tudta, hogy egy-egy ilyen vers megjelenésével valami fontos, közös történet íródott.

A rendszerváltozással ezek a tartalmak idejétmúlttá és fölöslegessé váltak, az összekacsintásnak már nem volt értelme, a költészet politikai szerepe, metaforikus kimondási kényszere elveszítette a jelentőségét. Ezzel egy időben nagyon sok költő alól futott ki a talaj, akiknek a költészetét addig a politikai üzenetek állandó kódolása tartotta fent, illetve generálta érdekességé. A napi aktualitások jelenléte az irodalmi alkotásban azonban olyan, mint a sajtóhír, kirohad az időből, kirohad belőle egy idő után, ha az aktualitás kiveszik a korszakból, így nagyon sok addigi életmű lyukadt ki, foszlott el amiatt, hogy az etikai föltalálások mellett nem tudott esztétikai érvénnyel jelen lenni.

Nem véletlen tehát az sem, hogy megcsappant a költészet iránt érdeklődők tábora. Én mégis azt mondom, most került a helyére a magyar költészet, hiszen egy kényszerűen felvállalt társadalmi-politikai szerepről lemondás után eljutott a maga lényegéig: csakis az esztétikai létezésformára bízta magát. Ez a fajta, sokak által sterilnek tartott költészet sokkal kevesebb olvasót vonz, mint régen. Örülök ennek, hiszen a költészet, akárcsak a zene, mindig is a mandarinok magánpassziója volt. A vers megfoghatatlan belső tartalmak közvetítése szavak különös elhelyezése, viszonyba emelése által. Ezzel a tulajdonságával leginkább a zenére emlékeztet. És valljuk be, a komolyzenének ma is igen kevés rajongója van, ha azt a sok sznobot leszámítjuk, akik végül is a koncerttermek és operaházak eltartói.

Mégis, mire való a vers, kérdezi egyik kritikus barátom egy teázóban, nem sokkal e rövidke, töredékes eszmefuttatás befejezés előtt. Amikor senki sem veszi komolyan, amikor senki sem olvassa, amikor kicsit lenézi, kicsit kineveti a társadalom a lelküket felmutató furabogarakat. Nem tudtam választ adni neki. Csak annyit mondtam, a vers íródik, de hogy honnan ered, mitől buzog fel, azt nem tudom. Ahogy a patak is, egyszerre csak kibukkan a hegy oldalából. Jön az időből, és vissza is tér oda, illó hétköznapi létezése után. Úgyhogy a költészetet nem kell sajnálni, főleg nem kell félteni.

Amit eddig elmondtam, egy nagy torta vékonyka szelete volt. A torta egésze persze más, talán jobb, talán rosszabb ízű, mint ahogy itt fölelmegettem. Szándékom a töprengés volt, sem megoldásokat nem tudok, sem irányokat javasolni. Mindössze jólesett eltűnődnöm azon, hogy egy húsz évvel ezelőtti jóslat mennyire állja meg a helyét 2010-ben. A jelek szerint, sajnos, jó jósnak bizonyultam. A Szomorú Aranykor után nem a Kánaánba jutottunk, hanem, kis túlzással, a sivatagban bolyongunk. Nem zárom ki annak a lehetőségét, hogy a dolgok kiforrják magukat, alakulnak, s ha nem is aranykor, de egy ezüstke felüti a fejét. Ehhez kitűnő alkotók és fórumok vannak, csak szétszórtan, összehangolatlanul, magányosan és gyakran kiátkozottan. Lehet, hogy ha ennek a szétszórattatásnak a gyakorlatát megszokjuk vagy megértjük, akkor talán a hasznunkra is fordítjuk, és majd kevésbé lesz keserű az ilyen beszámoló, mint amilyenre most az enyém sikerült.